

ارائه یک نظریه زمینه‌ای از فرآیند شکل‌گیری نگرش به ازدواج موقت: یک مطالعه کیفی

علی محمدی^۱، حکیم سحاقی^۲

۱. کارشناسی ارشد مشاوره خانواده، دانشگاه شهیدچمران، اهواز، ایران. (نویسنده مسئول)

۲. کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه شهیدچمران، اهواز، ایران.

فصلنامه راهبردهای نو در روان‌شناسی و علوم تربیتی، دوره اول، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۸، صفحات ۸۹-۵۰

چکیده

ازدواج یکی از اساسی‌ترین و درعین حال حساس‌ترین مراحل زندگی انسان به شمار می‌رود. انسان بنا بر سرشت و ماهیت وجودی خویش وابستگی به غیر در پاسخ به نیازهای درونی و بیرونی خود همواره از فردگرایی گریزان بوده است. نگرش‌ها به عنوان یک پدیده شناختی بر رغبت، احتمال ازدواج، سن و زمان ازدواج و نیز بر پایداری آن تأثیر قابل توجه دارد. با توجه به اینکه تاکنون مدلی در تبیین چگونگی شکل‌گیری نگرش به ازدواج موقت در کشور ارائه نشده است، مطالعه حاضر باهدف تبیین و ارائه یک مدل مقدماتی از این فرآیند انجام شده است. روش این پژوهش کیفی است و از مصاحبه تمرکز گروهی برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات و ارائه نظریه نهائی از روش نظریه زمینه‌ای استفاده شده است. بر اساس روش نمونه‌گیری کیفی - هدفمند و نیز معیار اشباع نظری پانزده نفر از دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز در این مطالعه شرکت کردند و نگرش آنان نسبت به ازدواج موقت مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت؛ یافته‌های به دست آمده با استفاده از روش "نظریه زمینه‌ای" شامل چهار مقوله عمده می‌باشند: بعد حقوقی، بعد هویتی، بعد انگیزشی و بی‌اعتمادی. مقوله هسته این بررسی "نگرش دانشجویان به ازدواج موقت" است که سایر مقولات عمده را در برمی‌گیرد. نظریه زمینه‌ای حاصل شده، در قالب یک مدل پارادایمی شامل پنج بعد شرایط علی، شرایط مداخله‌گر، شرایط زمینه‌ای، راهبردها و پیامدها ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: ازدواج موقت، نگرش به ازدواج موقت، نظریه زمینه‌ای، مطالعه کیفی.

مقدمه

زوجیت بنیادی است که خلقت الهی مبتنی بر آن است و قانونی است عمومی که گستره هستی را در بر گرفته است، آنچه در خلقت انسان اصالت دارد، زوجیت است نه مجرد و تنها زیستن، ازدواج به‌عنوان یک امر ارزشی دارای جایگاه بالایی در امر اخلاق ارزشی است و به‌عنوان یک سنت دیرپای حسنه در کلام الهی، به وجود آورنده مطمئن‌ترین و آرام‌ترین رابطه‌ها و آغازگر زندگی همراه باسعادت و خوشبختی است، از طرف دیگر ازدواج از اساسی‌ترین راهکارهای ارضاء غریزه جنسی است که می‌تواند در رأس ارزش‌ها قرار گیرد، زیرا که سلامت جنسی جامعه در بستر ازدواج مناسب و صحیح امکان‌پذیر است. تشکیل خانواده امنیت و آرامش را برای جامعه به ارمغان می‌آورد و در صورتی که احساس زوجین نسبت به زندگی مشترک مطلوب باشد، آنان را از رفاه و امنیت و سلامت برخوردار می‌سازد. برآورد آن‌ها را از توانایی‌هایشان افزایش می‌دهد، پذیرش مسئولیت و ایفای نقش والدینی را ترغیب می‌کند و کودکان را علیه فقر بیمه می‌سازد (صیادپور، ۱۳۸۳)؛ اما سن ازدواج در ایران سال‌به‌سال افزایش می‌یابد و به‌موازات آن، به دلایل شرایط نامطلوب اقتصادی و بیکاری، کمبود مسکن و فاصله بین دستمزد افرادی که شانس اشتغال می‌یابند و موانع متعدد دیگر جوانان بسیاری گام به میان‌سالی می‌گذارند بدون آنکه امیدی به ازدواج و تشکیل خانواده داشته باشند (پور تهرانی، ۱۳۷۸). غریزه جنسی یکی از مهم‌ترین غرایز در وجود آدمی است و نقش مهمی در تکوین، شکل‌گیری، تکامل شخصیت و سعادت انسان دارد و اعمال، گفتار و کردار آدمی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به همین دلیل است که از آن به‌عنوان فرمانروای گمنام افراد و ملل یاد می‌شود. فروید نیز در مورد اهمیت آن می‌گوید که غریزه جنسی یکی از بزرگ‌ترین غرایز انسان است. همین غریزه است که بر هر فردی مسلط است و در جریان زندگی نقش اصلی را ایفا می‌نماید و امراض عصبی نتیجه واپس زدن همین غریزه است. در متون دینی نیز بر نیرومند بودن غریزه جنسی اشاره شده است (شرفی و طاهر پور، ۱۳۸۷). حال این سؤال پیش می‌آید که در این مدت که ازدواج جوانان به تأخیر می‌افتد تکلیف نیازهای جنسی و غریزی آن‌ها چیست؟ آیا باید آن‌ها را آزاد و رها گذاشت تا از راه‌های غیر مشروع

نیازهای جنسی خود را پاسخ دهند یا آن‌ها را تشویق کنیم تا زهد و تقواپیشه کنند. ادامه این روند اندیشمندان دلسوز و مسئولیت‌شناس را نسبت به شیوع و افزایش مفسد اجتماعی نگران می‌کند و آن‌ها را وادار می‌کند تا درباره این موضوع به مسئولین امر جوانان هشدار دهند. در پاسخ به این هشدارها و اعلام خطرهای عده‌ای از مسئولان ترویج ازدواج موقت را به‌عنوان یک راه‌حل ارائه می‌دهند. حال سوالات اساسی و چالش‌برانگیز موجود این است که آیا ازدواج موقت می‌تواند کارایی‌های ازدواج دائم را داشته و از شیوع فساد در جامعه جلوگیری کند؟ آیا ازدواج موقت شأن و منزلت زن را افزایش می‌دهد یا آن را پایین می‌آورد؟ در ارتباط با این سوالات یک عده با حرارت بالایی از ازدواج موقت دفاع می‌کنند و برخی آن را کاملاً رد نموده و عده‌ای دیگر در خوش‌بینانه‌ترین حالت آن را مسکنی می‌دانند که عوارض جانبی بسیار خطرناکی دارد. مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که آیا فهم و تلقی دانشجویان نسبت به ازدواج موقت مثبت است یا منفی؟ توده فلاح و کاظمی پور (۱۳۸۵) پژوهشی را تحت عنوان "بررسی تأثیر نوسازی بر سن ازدواج با تأکید بر شاخص‌های جمعیت‌شناختی ازدواج در سطح کشور و ۷ استان منتخب" انجام داد. این پژوهش با دو هدف انجام گرفت. هدف اول مطالعه و شناخت جنبه دموگرافیک پدیده جمعیتی و اجتماعی ازدواج در کل کشور و استان‌های آذربایجان شرقی، تهران، خوزستان، سیستان و بلوچستان، کردستان، گیلان و لرستان در سال ۱۳۸۵ و هدف دوم، کسب آگاهی از ارتباط بین میانگین سن ازدواج (متغیر وابسته) و برخی معرف‌های مدرنیزاسیون از قبیل میزان شهرنشینی، میزان باسوادی، میزان فعالیت اقتصادی زنان و میزان اشتغال در بخش صنعت (متغیرهای مستقل). روش بررسی محقق در این تحقیق تحلیل ثانوی داده‌های موجود در نشریات سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ و سالنامه آماری و نشریات سازمان ثبت‌احوال کشور بود که از طریق فیش‌برداری انجام و نتایج آن به‌صورت کمی و کیفی توصیف شد. شیوه نمونه‌گیری وی طبقه‌ای از نوع تصادفی بود. یافته‌های پژوهش وی نشان داد میانگین سن ازدواج مردان کشور بر اساس داده‌های ثبتی در سال ۱۳۸۵ برابر با ۲۶/۱ سال و میانگین سن ازدواج زنان کشور برابر با ۲۱/۷ سال بوده و استان‌های مورد مطالعه از الگوی سنی ازدواج متمایزی نسبت به یکدیگر برخوردارند.

این پژوهش نشان داد که میزان شهرنشینی، میزان اشتغال و نسبت اشتغال در بخش صنعت از عوامل تعیین‌کننده افزایش میانگین سن ازدواج برای مردان است.

میر خانی (۱۳۸۱) در تحقیقی تحت عنوان "مرزشناسی در ازدواج موقت"، بر پرهیز از افراط و تفریط در نگرش شیعی نسبت به ازدواج موقت تأکید کرد. همچنین در مورد اینکه ازدواج موقت راهکاری مناسب و فراگیر برای جوانان است به آیات و روایت متواتر تأکید کرد که به استناد آن‌ها جوانان به ازدواج دائم ترغیب می‌شود. در این پژوهش به صورت دقیق به تفاوت‌های میان ازدواج موقت و ازدواج دائم تأکید شده است. موسوی (۱۳۸۶) در کتابی خود تحت عنوان "نقدی بر ازدواج موقت در فقه عامه" به بررسی ازدواج موقت می‌پردازد. در این اثر سعی شده است که از هر دو دیدگاه مخالف و موافق به ازدواج موقت نگاه شود؛ یعنی با یک دیدگاه بینابینی به آن پرداخته است و در نهایت به این نتیجه رسیده است که ازدواج موقت باید به شکل درست و سالم آن باید در جامعه وجود داشته باشد. ریاحی (۱۳۹۱) در تحقیقی تحت عنوان "شناسایی همبسته‌های اجتماعی میزان و دلایل موافقت یا مخالفت با ازدواج موقت" به بررسی ازدواج موقت می‌پردازد. یافته‌های این پژوهش نشان داد که ۲۶/۵ درصد از پاسخ‌گویان در صورت وجود شرایط، تمایل به ازدواج موقت داشته، در حالی که ۵۸/۳ درصد متمایل به این امر نبوده‌اند. در مجموع، یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که ازدواج موقت عمده‌تاً توسط مردان شاغل دارای درآمد بالا مورد استقبال قرار گرفته است.

روش پژوهش

روش به کار گرفته‌شده در این پژوهش، روش کیفی هست. پژوهش کیفی به‌طور معمول با ذکر نکات افتراق آن با پژوهش کمی تعریف می‌شود. این امر تا حد زیادی ناشی از این واقعیت است که مفهوم پژوهش در وهله اول پژوهش آشنای کمی را در ذهن تداعی می‌کند و از همین رو در بسیاری از موارد در تعریف پژوهش کیفی، وجه شاخص آن را تقابل با پژوهش کمی ذکر می‌کنند. اشتراوس و کوربین (۱۹۹۸) منظور از پژوهش کیفی را نوعی از پژوهش می‌دانند که یافته‌های حاصل از آن از طریق روش‌های

آماري يا ساير ابزارهاي كمی‌سازي به‌دست‌آمده نيامده است. اين‌گونه پژوهش مي‌تواند مطالعه در مورد زندگي افراد، تجرب زنده، رفتارها، هيچانات و احساسات آن‌ها و همچنين عملکردهاي سازمانی، تحرکات اجتماعي، پديده‌هاي فرهنگي و تعاملات ميان ملل را شامل شود. بخشي از داده‌ها مانند تعداد افراد و اطلاعات جمعيت شناختي مربوط به آن‌ها، ممکن است به‌صورت كمی طرح شود، ولي بخش عمده تحليل‌ها جنبه تفسيري دارند (حريري، ۱۳۸۵).

رويكرد كيفي تحقيق ريشه در پاراداييم‌هاي تفسيري و انتقادي دارد. اگرچه امروزه تحقيقات كيفي به‌صورت سازمان‌يافته و در قالب روش‌هاي متفاوت (مانند قوم‌نگاري، نظريه زمينه‌اي و غيره) و برحسب مسائل تحقيقاتي، کاربرد نسبتاً وسيعي دارد، ولي روش جمع‌آوري اطلاعات در اين روش به سال‌ها قبل برمي‌گردد. براي مثال، مشاهده مشاركتي كه معروف‌ترين روش در پژوهش كيفي است، اندكي پس از آغاز سده جاري از سوي ماليونفسكي در عرصه مردم‌شناسي به كار گرفته شد. اصول محوري روش‌شناسي كيفي عبارت‌اند از آزادي، تحقيق به‌عنوان نوعي ارتباط، فرايندي بودن تحقيق، انعكاس‌پذيري موضوع و تحليل، توضيح و انعطاف-پذيري (ايمان، ۱۳۹۱). راهبردهاي اصلي پژوهش كيفي عبارت‌اند از: مطالعه موردی، قوم‌نگاري، روش‌شناسي قوم‌شناختي، پديدارشناسي، نظريه زمينه‌اي، اقدام پژوهي و پژوهش تاريخي. البته راهبردهاي پژوهش كيفي مرزهاي كاملاً بسته و نفوذناپذيري ندارند؛ مثلاً مي‌توان مطالعه موردی انجام داد كه هم‌زمان يك پژوهش قوم‌نگاري باشد و يا قوم‌نگاري درعين‌حال مي‌تواند از راهبرد زمينه‌اي نيز استفاده نمايد (حريري، ۱۳۸۵). راهبرد مورد استفاده در اين پژوهش نظريه زمينه‌اي است و ابزار جمع‌آوري اطلاعات از نمونه‌ها مصاحبه از نوع تمرکز گروهی بوده است كه هرکدام به‌طور خلاصه تشریح خواهند شد.

نظريه زمينه‌اي (Grounded theory)

نظريه زمينه‌اي يكي از راهبردهاي اجراي پژوهش كيفي است كه براي اولين بار توسط گليزر و اشتروس در سال ۱۹۶۷ مطرح گرديده است. منظور از نظريه زمينه‌اي نظريه برگرفته از داده‌هايي است كه طی فرايند پژوهش به‌صورت نظام‌مند گردآوری و

تحلیل شده‌اند. در این راهبرد، گردآوری و تحلیل داده‌ها و نظریه‌هایی که در نهایت از داده‌ها استخراج می‌شود، در ارتباط نزدیک با یکدیگر قرار دارند (حریری، ۱۳۸۵). این راهبرد از چند مرحله تشکیل می‌شود: ۱- تئوری پرسش‌های پژوهش، ۲- گردآوری داده‌ها همراه با تحلیل تا جایی که به مرحله اشباع می‌رسیم، ۳- کدگذاری داده‌ها در سه مرحله (یافتن مفاهیم در داده‌ها): الف- کدگذاری آزاد، ب- کدگذاری محوری، ج- کدگذاری انتخابی (گزینشی)، ۴- یادداشت‌برداری، ۵- نگارش و تدوین تئوری.

ابزار

ابزار استفاده‌شده برای پژوهش حاضر مصاحبه تمرکز گروهی است. مصاحبه تمرکز گروهی که در پژوهش‌های بازاریابی به نحو گسترده‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد، از دهه ۱۹۸۰ در پژوهش‌های علوم اجتماعی نیز کاربرد فزاینده‌ای یافته است. در این نوع مصاحبه، پژوهشگر با گروه انتخاب‌شده‌ای از افراد برای اطلاع از تجارب و دیدگاه‌های آن‌ها در زمینه‌های موضوعی موردنظر به بحث می‌نشیند. مصاحبه تمرکز گروهی شیوه مناسبی برای آگاهی از دیدگاه‌های مختلف در مورد موضوع موردبررسی است. اساساً توجه این روش بر روی تعامل بین افراد شرکت‌کننده در مورد موضوعی است که پژوهشگر مطرح کرده است. هدف اصلی مصاحبه تمرکز گروهی، آگاهی یافتن از نگرش‌ها، احساسات، باورها، تجارب و عکس‌العمل‌هایی است که اطلاع از آن‌ها با به‌کارگیری شیوه‌های دیگر گردآوری اطلاعات مانند مصاحبه‌های انفرادی، مشاهده و یا پیمایش‌های پرسشنامه‌ای امکان‌پذیر نیست (حریری، ۱۳۸۵). بسیاری از امتیازات مصاحبه عمیق در مصاحبه تمرکز گروهی نیز وجود دارد. این نوع مصاحبه برای گردآوری اطلاعات عمیق ابزار بسیار سودمندی است. امتیاز اصلی مصاحبه تمرکز گروهی به منافع بالقوه تعاملات اجتماعی مربوط می‌شود. به این ترتیب که در جریان ارتباطات متقابل جمعی، ایده‌هایی جرقه می‌زند که ممکن است در مصاحبه‌های فردبه‌فرد به‌آسانی آشکار نشوند. مصاحبه‌های گروهی همچنین رسیدن به پاسخ‌های نظری بیشتری را در رابطه با یک یا چند موضوع در مدت‌زمان کوتاه و به نحو نسبتاً اقتصادی امکان‌پذیر می‌سازد. تعامل، خصوصیت اساسی مصاحبه‌های تمرکز گروهی است (حریری، ۱۳۸۵). نقاط ضعف

مصاحبه تمرکز گروهی نیز برگرفته از همان خصوصیت تعامل اجتماعی است و بستگی به این دارد که شرکت‌کنندگان تا چه حد تحت تأثیر فشار گروه هم‌تایان، در مورد برخی نظرات سکوت نمایند و یا به‌طور ناخواسته با نقطه‌نظرهای حاکم بر گروه موافقت کنند.

مشارکت‌کنندگان و نحوه نمونه‌گیری

مشارکت‌کنندگان این مطالعه را پانزده نفر از دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد و دکتری دانشگاه شهید چمران اهواز تشکیل داده‌اند. برای انتخاب مشارکت‌کنندگان از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است و در نهایت بر اساس معیار اشباع نظری در مورد تعداد نمونه‌ها و پایان مصاحبه تصمیم‌گیری شد. بر اساس این معیار، زمانی که محقق به این نتیجه برسد که انجام بیشتر مصاحبه و مشاهده، اطلاعات بیشتری را در اختیار وی نمی‌گذارد و صرفاً تکرار اطلاعات قبلی است، گردآوری اطلاعات را متوقف می‌کند.

تجزیه و تحلیل اطلاعات و یافته‌ها

اولین مرحله تجزیه و تحلیل داده‌ها بر اساس روش نظریه زمینه‌ای، با استفاده از کدگذاری نظری انجام می‌شود. کدگذاری نظری روشی است برای تحلیل داده‌هایی که به‌منظور تدوین یک نظریه در زمینه‌ای گردآوری شده‌اند. این روش را گلیزر و اشتروس (۱۹۶۷) مطرح کردند و بعدها توسط اشتراوس و کوربین بسط پیدا کرد. کدگذاری نظری شامل سه مرحله است که عبارت‌اند از کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی. البته نباید این سه نوع کدگذاری را متمایز از یکدیگر، یا مراحلی به لحاظ زمانی مجزا در فرایند تفسیر به حساب آورد. بلکه این‌ها روش‌های مختلف برای کار با داده‌های متنی هستند که محقق در صورت نیاز آن‌ها را جابه‌جا یا باهم تلفیق می‌کند. با این حال فرایند تفسیر با کدگذاری باز آغاز شده و با نزدیک شدن به مراحل پایانی فرایند تحلیل، کدگذاری گزینشی بیشتر مطرح می‌شود (لقمان‌نیا، ۱۳۹۰).

کدگذاری باز مرحله اول کدگذاری در نظریه زمینه‌ای است و هدف اصلی در آن این است که داده‌ها و پدیده‌ها در قالب مفاهیم تشکیل شوند. در جریان کدگذاری باز، داده‌ها به بخش‌های مجزا تقسیم‌شده، از نزدیک بررسی و از نظر شباهت‌ها و تفاوت‌هایشان با یکدیگر مقایسه می‌شوند. وقایع و رخدادها، اشیاء، کنش‌ها و تعاملاتی که به لحاظ مفهومی، دارای ماهیت مشابهی هستند و یا از نظر معنایی باهم ارتباط دارند، تحت مفاهیم انتزاعی‌تری که مقوله نامیده می‌شوند، گروه‌بندی می‌شوند. کدگذاری محوری به عبارت ساده، روابط میان مقوله‌های حاصل از کدگذاری باز را مشخص می‌کند. به گفته اشتراوس و کوربین هدف از کدگذاری محوری، آغاز فرایند به هم پیوستن دوباره‌ی داده‌هایی است که طی کدگذاری باز، شکسته شده‌اند. در کدگذاری محوری، برای ارائه توزیع کامل‌تر و دقیق‌تری از پدیده موردنظر، مقوله‌ها با مقوله‌های فرعی خود ارتباط داده می‌شود. کدگذاری گزینشی به بیان ساده عبارت است از انتخاب مقوله هسته و ارتباط دادن آن با سایر مقوله‌ها. در کدگذاری گزینشی که سومین مرحله از کدگذاری نظری است، پژوهشگر در مورد اصلی‌ترین مقوله تصمیم‌گیری می‌کند. در این مرحله است که همه مقوله‌های ثانوی یا فرعی به‌طور نظام‌مندی به مقوله هسته‌ای ارتباط داده می‌شوند (حریری، ۱۳۸۵).

یافته‌ها

سؤال اصلی این تحقیق این است که فهم و تلقی دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز به ازدواج موقت چگونه است؟ به‌طورکلی در مرحله کدگذاری باز ۲۰ مقوله استخراج شدند که در قالب ۴ مقوله عمده قرار گرفتند. این مقولات عمده عبارت بودند از بعد حقوقی، بعد هویتی، بعد انگیزشی و بی‌اعتمادی. این مقولات چهارگانه عمده در مرحله کدگذاری (محوری) گزینشی به استخراج یک مقوله هسته منجر شد که مقوله محوری و اساسی تحقیق را شامل می‌شود. مقوله هسته نهائی این بررسی "نگرش دانشجویان به ازدواج موقت" بود. در جدول شماره ۱ مفاهیم اولیه، مقولات عمده و مقوله هسته در خلال خرد-تحلیل مصاحبه‌ها

استخراج شده‌اند، ارائه شده است. لازم به ذکر است که واحد تحلیل در نظریه زمینه‌ای، برخلاف روش‌های متعارف تحقیق فرد نیست؛ بلکه مفاهیمی هستند که در جریان نمونه‌گیری نظری مبتنی بر نمونه‌گیری هدفمند از افراد مورد مصاحبه، به اشباع نظری رسیده‌اند.

جدول شماره ۱: مفاهیم اولیه، مقولات و مقوله هسته

مقوله هسته	مقوله عمده	مفاهیم اولیه
نگرش دانشجویان به ازدواج موقت	بعد حقوقی	صیغه به‌عنوان یک حد وسط، رسمیت صیغه، جدا شدن راحت از هم در صیغه، جنبه رسمی دادن به رابطه، صیغه به‌عنوان یک اعتبار، توافقی بودن صیغه، آسیب دیدن یکی از طرفین از بعد حقوقی، مشخص نبودن تکلیف بچه‌هایی که از این به دنیا می‌آیند، دارا بودن توجیه شرعی و حقوقی بالا
	بعد هویتی	مشکلات بیشتر برای جنس مؤنث، برچسب منفی خوردن به دخترها، تخریب شخصیت جنس مؤنث در صیغه، روابط تعریف‌نشده، کالا شدن زنان، وسیله‌ای برای لذت‌جویی مردان
	بعد انگیزشی	انگیزه اقتصادی برای زنان، انگیزه جنسی برای زنان و مردان، انگیزه عاطفی و روانی برای زن و مرد
	بی‌اعتمادی	تصور بد نسبت به دخترانی که ازدواج موقت انجام داده‌اند، تأثیر گذاشتن گذشته آدم‌ها در زندگی آینده آن‌ها

در زیر به‌اختصار به هریک از مقولات چهارگانه و سپس مقوله هسته پرداخته می‌شود.

بعد حقوقی

یکی از مقولات محوری پژوهش بعد حقوقی مربوط به ازدواج است؛ که در ادامه ضمن تشریح و تجزیه و تحلیل این بعد نمونه‌هایی از نظرت مشارکت‌کنندگان پژوهش در این زمینه را خواهیم آورد. حال ازدواج موقت را باید یک پیوند حقوقی در نظر گرفت که در آن دو نفر به صورت قانونی و شرعی باهم پیوند برقرار می‌کنند. از جمله کارکردهای ازدواج موقت رسمیت و جنبه قانونی دادن به روابط است که مشارکت‌کنندگان این پژوهش نیز به آن اشاره کرده‌اند.

س. م یکی از مشارکت‌کنندگان در این مصاحبه بود. این مشارکت‌کننده در این زمینه این گونه استدلال می‌کند: ((اگر دو نفر باهم باشن، اگر باهم صیغه کنن خیلی راحت می‌تونن بگن که ما صیغه همدیگه هستیم و مشکلی براشون پیش نیاد اما اگه فقط دوست باشن که اوضاع خیلی بدتره)).

چیزی که تقریباً تمام مشارکت‌کنندگان این پژوهش روی آن تأکید داشتند این بود که صیغه را باید به عنوان یک توافق دوطرفه در نظر گرفت که داری مشروعیت قانونی است. ح. س در این زمینه نظرش این است: ((صیغه یک اعتبار است، برخی از اعتبارات مکتوب می‌شوند و برخی مکتوب نمی‌شوند باید توجه کرد که در این رابطه آن توافق دوطرفه اهمیت دارد)). حالا سؤال اصلی این است که آیا باید این توافق دوطرفه در دفتر اسناد رسمی به ثبت برسد یا نیاز به این کار نیست؟ در این زمینه معمولاً وکلا تأکید دارند که ازدواج موقت باید در دفتر اسناد رسمی کشور ثبت شود تا در مواقع لزوم زنان بتوانند از حقوق خودشان دفاع کنند. اگر آنها فقط به خوندن صیغه اکتفا کنند و آن را ثبت نکنند بعداً برای گرفتن حقوق خودشان دچار مشکل خواهند شد. از دیگر ابعاد حقوقی که در ازدواج موقت وجود دارد بحث فرزندان احتمالی است که در این رابطه به دنیا می‌آیند. برای گرفتن شناسنامه برای فرزندان حاصل از ازدواج موقت معمولاً مشکلاتی پیش می‌آید؛ زیرا پدران زیر بار مسئولیت آن نمی‌روند. وکلا برای حل این مشکل تأکید دارند که ازدواج موقت حتماً باید از حالت کلامی به حالت مکتوب درآید تا دیگر چنین مشکلاتی به وجود نیاید. افراد با این

تصور که ازدواج موقت پایه‌ای ندارد آن را آسان می‌گیرند، اما این تصور کاملاً غلط است، چون که ازدواج موقت مانند ازدواج دائم است و مسائل قانونی و حقوقی ازدواج دائم را در برمی‌گیرد. حتی اگر مرد به شرایط ازدواج موقت عمل نکند، چون که این شرایط لازم‌الاجراست زن می‌تواند از مرد شکایت کرده و حقوق خودش را مطالبه کند.

بعد هویتی

یکی دیگر از مقوله‌های محوری که از مجموعه‌ای از مفاهیم مصاحبه‌ای بیرون کشیده شد، بعد هویتی است که شامل مفاهیمی مثل کالایی شدن، یعنی نگاه به زنان به عنوان یک کالا و تحقیر و تخریب شخصیت زن در صیغه و استفاده از زنان به عنوان یک ابزار ارضاء نیاز جنسی بوده است.

کالایی شدن: یکی از مشارکت‌کنندگان در این پژوهش در پاسخ به این سؤال که آیا ازدواج موقت می‌تواند نیازهای عاطفی، روانی و جنسی زنان را پاسخ گوید؟ ابراز کرده که ((نه نمی‌تواند چون که در صیغه با زنان مانند یک کالا برخورد می‌شود)). بحث کالایی شدن زنان موضوعی است که مدت‌هاست در محافل اجتماعی و خصوصاً انجمن‌ها و سایت‌های فمینیستی مطرح می‌شود. منظور از آن این است که با زنان نه به عنوان یک انسان که دارای نیازهای است، بلکه به عنوان یک ابزار برای رفع نیازهای جنسی برخورد می‌شود. از دید برخی از مشارکت‌کنندگان در این پژوهش در ازدواج موقت دقیقه این مفهوم کالایی شدن زنان مصداق پیدا می‌کند؛ زیرا در این رابطه هدف مرد صرفاً ارضاء نیازهای جنسی خودش است که در قبال آن هزینه‌ای تحت عنوان مهریه پرداخت می‌نماید و این همان کالایی شدن است که از زنان برای رفع نیاز استفاده می‌شود و مورد معامله قرار می‌گیرند. از دیگر ابعادی که در این مقوله می‌گنجد بحث تخریب شخصیت و تحقیر شدن زنان در ازدواج موقت بود که با تأکید مورد توجه قرار گرفت. بدین صورت که در بسیاری از دختران و زنان حتی پیشنهاد ازدواج موقت را یک توهین و تحقیر می‌دانند. جهت تأیید موارد بالا نمونه‌های از نظرت خود مشارکت‌کنندگان در پژوهش را می‌آوریم "

س.ح در پاسخ به سؤال مثبت یا منفی بودن تلقی در مورد ازدواج موقت این‌چنین پاسخ داده است: ((ببینید مثلاً یکی بیاد به من بگه که آره من می‌خوام برای دو ماه با تو باشم و بعدشم ول کنه بره خوب من صیغه نامه و رسمیت می‌خوام چکار؟ اینا برای من فایده‌ای نداره من خودم خوردم شدم، خودم تحقیر شدم)). همچنین ر. م این‌چنین استدلال آورد که: ((برای مردان که آره مشکلی براشون پیش نیامد، ولی نیاز زنان رو نه اصلاً برآورده نمی‌کنه، فقط اونا رو خورده می‌کنه)). در مورد بعد هویتی ازدواج موقت بیشتر به عواقب روانی که برای زنان به همراه دارد پرداخته می‌شود که معمولاً باعث ایجاد یک احساس بد در میان زنان می‌شود.

بعد انگیزشی

مجموعه‌ای از عوامل افراد را به سمت ازدواج موقت سوق می‌دهند که می‌توان آن‌ها را تحت عنوان عوامل انگیزشی دسته‌بندی کرد که مهم‌ترین آن‌ها عوامل روانی، جنسی و اقتصادی است که می‌تواند هم برای مرد و هم برای زن وجود داشته باشد. یکی از نیرومندترین غریزه‌های انسان غریزه جنسی اوست که با ازدواج، این نیاز تأمین گشته و در مسیر طبیعی خودش قرار می‌گیرد. درواقع بهترین راه برای پاسخ‌گویی به نیازهای جنسی انسان ازدواج است. حال اگر شرایط لازم برای ازدواج دائم برای افراد وجود نداشته باشد، افراد می‌توانند از طریق بدیل آن یعنی ازدواج موقت به آن نیاز جنسی خودشان پاسخ‌گویند. البته ضرورت تأمین نیاز جنسی نباید فقط از لحاظ رفع این نیاز موردتوجه قرار گیرد، بلکه باید به این مسئله توجه داشت که افراد اگر شرایط لازم برای رفع نیاز جنسی برایشان فراهم باشد از لحاظ روانی و ذهنی نیز تا حدود زیادی به آرامش می‌رسند. یکی دیگر از عواملی که انسان را به ازدواج راغب می‌سازد، انگیزه‌های عاطفی و روانی آن است.

روانشناسان معتقدند انسان در هر مرحله‌ای از حیات خودش به محبت احتیاج دارد و علاقه‌مند است که دیگران او را دوست داشته باشند و مورد مهر و محبت خودشان قرار دهند. مهم‌ترین راه برای رسیدن به این مهر و محبت میان زن و مرد ازدواج است. محبت و همبستگی عمیق روانی و عاطفی پیوند زن و مرد را تحکیم بخشیده و فضای خانواده را به فضایی گرم، صمیمی و پرتراوت تبدیل

می‌کند. نیاز به آرامش خاطر، درد و دل کردن برای غمخوار، تشویق و تمجید، مقبولیت و موردتوجه قرار گرفتن و غیره اگر به‌درستی و به‌موقع پاسخ داده نشوند، از جاده اعتدال خارج‌شده و نابسامانی‌های فراوان فردی و اجتماعی را به همراه خواهد آورد. درواقع ازدواج به زندگی زن و مرد جهت می‌بخشد و موجبات سلامت تن و روان آن‌ها را فراهم می‌آورد.

یکی از عواملی که در مورد گرایش به ازدواج موقت به آن پرداخت عبارت است از عامل اقتصادی، خصوصاً در مورد زنان. باید گفت که بخش اعظمی از ازدواج موقت‌های زنان باهدف و انگیزه اقتصادی و داشتن یک پشتوانه مالی صورت می‌گیرد؛ زیرا معمولاً زنان مطلقه و بیوه از حمایت اجتماعی کمی برخوردار هستند، برای پایان دادن به این وضعیت پیشنهاد ازدواج موقت را می‌پذیرند. تقریباً تمام مشارکت‌کنندگان در این پژوهش برای پاسخ به سؤال انگیزه افراد برای ازدواج موقت، انگیزه‌های اقتصادی را برای زنان مطرح می‌کردند. البته ازدواج موقت مردان با انگیزه اقتصادی یک پدیده تقریباً نادر است، اما وجود دارد. به گفته س.م: ((اصلاً عاطفی هم می‌تونه باشه برای زنان مثلاً داشتن یک پشتوانه و برای مردان داشتن یک همدم))، همچنین س.ح این‌گونه استدلال آورد: ((به نظرم زنان به خاطر مسائل اقتصادی بیشتر تن به صیغه می‌دهند))؛ بنابراین محرک‌های جنسی و عوامل روانی به همراه انگیزه‌های اقتصادی می‌تواند از عوامل گرایش به ازدواج موقت باشد.

بی‌اعتمادی

یکی از مقولات محوری که از متن مصاحبه مشارکت‌کنندگان استخراج شد، مقوله بی‌اعتمادی بود. این مفهوم برگرفته از پاسخ‌های مربوط به این سؤال بود که به نظر شما کسانی که سابقه‌ی ازدواج موقت دارند برای ازدواج دائم دچار مشکل می‌شوند؟ اکثر پاسخ‌گویان معتقد بودند که در جامعه ایران اگر کسی ازدواج موقت کند، افراد دید بسیار بدی نسبت به او پیدا خواهند کرد و قطعاً برای او مشکلاتی پیش خواهد آمد. ر.م در پاسخ به این سؤال عنوان کرد که: ((اگر منظور مردان باشد نه فکر نمی‌کنم برایشان مشکلی پیش آید ولی برای زنان قطعاً مشکل ایجاد می‌شود چون کسی با اونا ازدواج نمی‌کنه)). ک.ش. همچنین می‌گوید: ((اگر

کسی چند بار ازدواج موقت کرده باشد تو به او اعتماد می‌کنی که با او ازدواج کنی؟)). در این مورد اکثر دختران مشارکت‌کننده در مصاحبه عنوان کردند که به چنین فردی اعتماد ندارند و با او ازدواج نمی‌کنند. البته برخی از مشارکت‌کنندگان معتقد بودند که گذشته طرف به خودش مربوط است و کاری به گذشته او ندارند.

به‌هرحال بحث عدم وجود اعتماد یک بحث مهم در مورد ازدواج (دائم و یا موقت) است؛ زیرا بسیاری از خانواده‌ها به خاطر عدم اعتماد طرفین به هم فرومی‌پاشد، ضمن اینکه امروزه به خاطر همین عدم اعتماد به جنس مخالف است که بسیاری از جوانان که هم از لحاظ مالی و هم از لحاظ روانی آمادگی برای ازدواج دارند به این کار اقدام نمی‌کنند.

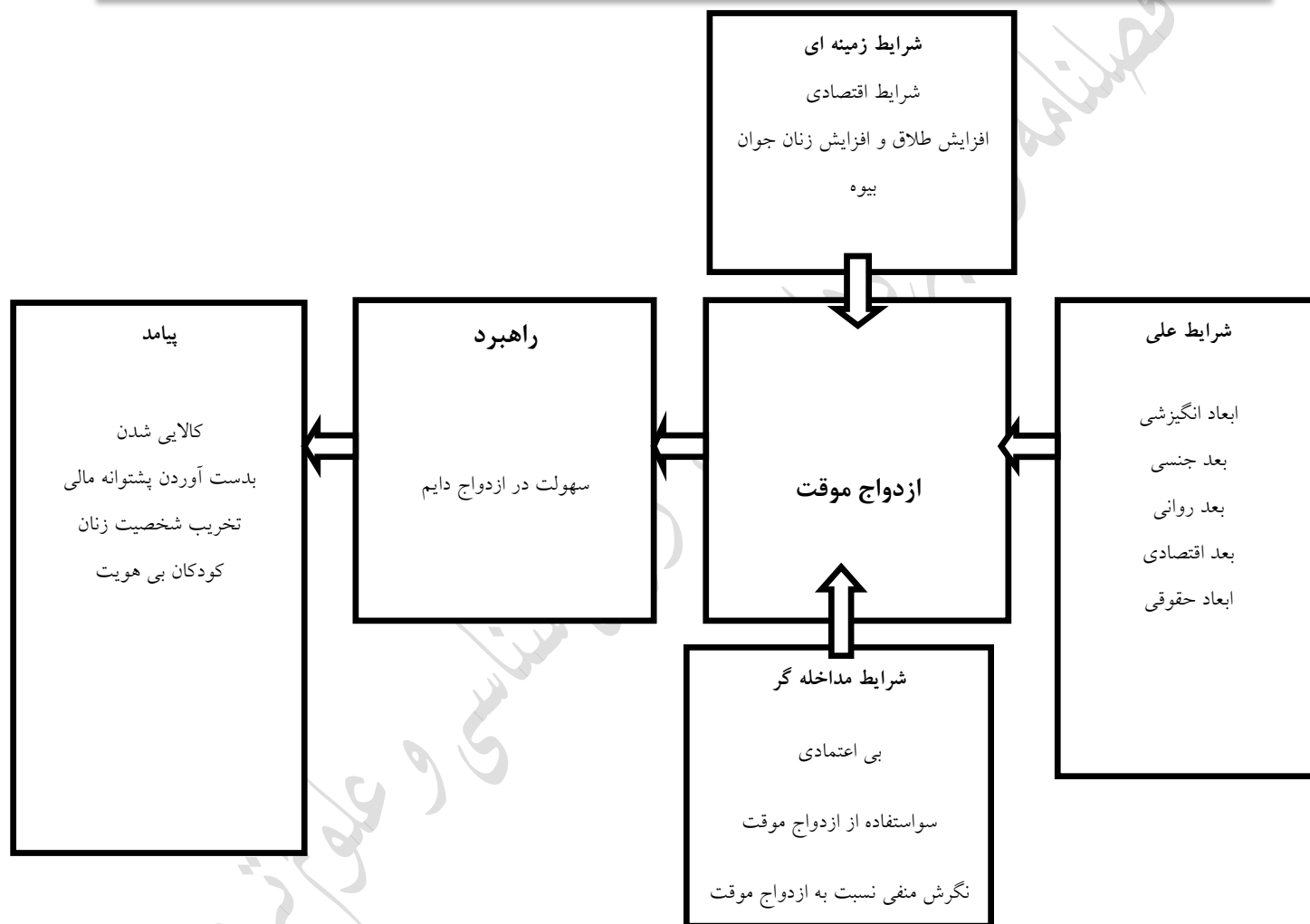
بحث و نتیجه‌گیری

ازدواج به‌عنوان منشاء خانواده از اهمیت بالایی برخوردار است؛ زیرا در غالب آن است که افراد می‌توانند به‌صورت شرعی و سالم نیازهای جنسی خودشان را برطرف سازند. اگر نهاد خانواده در جامعه کارکردهای خودش را به‌خوبی انجام دهد، آن جامعه از امنیت و سلامت خوبی برخوردار خواهد بود؛ اما همان‌طور که در ابتدای پژوهش عنوان شد امروزه به دلایل مختلفی سن ازدواج در جامعه ایران رو به افزایش است و افراد شرایط کافی برای تشکیل خانواده و ازدواج به‌طور دائم را ندارند و این یک مسئله اساسی به شمار می‌آید که آیا باید جوانان را رها گذاشت تا با روش‌های غیراخلاقی نیازهای خود را برطرف سازند یا به آن‌ها توصیه کرد تا زهد و تقواپیشه کنند. دین اسلام برای این مشکل راه‌حل ازدواج موقت را پیشنهاد کرده است. با توجه به داده‌های این پژوهش این نتیجه حاصل می‌شود که دیدگاه و تلقی اکثر جوانان دانشجو خصوصاً دختران نسبت به ازدواج موقت منفی بوده و آن را وسیله‌ای برای لذت‌جویی از زنان می‌دانند.

اگر از ازدواج موقت سوءاستفاده شود، نوعی نگاه به ابزاری و شیء‌انگارانه به زن می‌شود و روشن است که چنین نگاهی سبب افزایش خشونت بر زنان و کاهش منزلت اجتماعی آنان می‌شود. چنین رابطه‌ای موقعیت زنان را چه زنانی که ازدواج دائم کرده‌اند،

و چه زنانی که تن به چنین روابطی می‌دهند، شکننده‌تر می‌کند. چنین رابطه‌ای نه تنها باعث حفظ کیان خانواده نمی‌شود، بلکه برعکس باعث سست شدن پایه‌های آن و همچنین بدتر شدن جایگاه زنان در جامعه می‌شود. مردانی که تمکن مالی برای ازدواج دوم ندارند، از این طریق بدون داشتن تعهد و بدون دردهای ازدواج دائم که شامل پرداخت نفقه و تأمین اقتصادی زن، فراهم کردن منزل مسکونی برای وی و غیره می‌شود، به هوسرانی می‌پردازند. این مردان اگرچه بر اساس تفسیری از شرع گناه نمی‌کنند اما به ناهنجاری‌های اجتماعی دامن می‌زنند. ازدواج موقت می‌تواند باعث افزایش نرخ طلاق و آسیب‌های اجتماعی زنان شود؛ چراکه با بالاتر رفتن سطح سواد و فرهنگ در جامعه ایرانی کمتر زنی حاضر می‌شود هوسرانی‌های همسرش را تحمل کند.

با توجه به این تفاسیر به نظر می‌رسد راهکار مناسب برای حل مشکل ازدواج جوانان تبلیغ و همه‌گیر نمودن ازدواج موقت نیست، بلکه باید دید که کدام مسائل و مشکلات است که جوانان را از تشکیل خانواده و ازدواج بازمی‌دارد و عوامل اصلی افزایش سن ازدواج در بین جوانان چیست که این امر نیازمند یک عزم و همت عمومی است که در آن دولت و مردم هرکدام می‌توانند نقش‌های برجسته‌ای در آن داشته باشند. دولت می‌تواند با حل مسائلی مانند بیکاری و مسکن و اهدای تسهیلات به زوج‌های جوان در راه از بین بردن موانع ازدواج جوانان تلاش کند و مردم نیز باید توقعات فراتر از توان جوانان را حذف نموده و در شروع زندگی به آنان کمک کنند که در این صورت نتایج بهتری حاصل خواهد شد.

نمودار شماره ۱. مدل پارادایمی تحقیق

تشکر و قدردانی

در پایان از تمام دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز که در این مطالعه شرکت نمودند و باکمال میل با ما همکاری کردند، قدردانی می‌شود.

منابع

- ایمان، محمدتقی (۱۳۹۱). فلسفه روش تحقیق در علوم انسانی، تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- پور تهرانی، مژگان (۱۳۷۸). ازدواج موقت، به هردو روی سکه بنگریم، مجله گزارش، شماره ۱۰۰، صص ۲۲-۲۴.
- توده فلاح، معصومه؛ کاظمی پور، شهلا (۱۳۸۵). بررسی تأثیر نوسازی بر سن ازدواج با تأکید بر شاخص‌های جمعیت
- شناختی ازدواج در سطح کشور و ۷ استان منتخب، فصلنامه پژوهش اجتماعی، سال سوم، شماره هشتم، صص ۱۰۵-۱۳۱.
- حریری، نجلا (۱۳۸۵). اصول و روش‌های پژوهش کیفی، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- ریاحی، محمد اسماعیل (۱۳۹۱). شناسایی همبسته‌های اجتماعی میزان و دلایل موافقت یا مخالفت با ازدواج موقت، فصلنامه خانواده‌پژوهی، سال هشتم، شماره ۳۲، صص ۴۹۰-۵۰۹.
- ساروخانی، باقر (۱۳۸۶). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده، انتشارات سروش.
- شرفی، محمدرضا؛ طاهر پور، محمد شریف (۱۳۸۷). راهکارهای افزایش ازدواج و گسترش فرهنگ ازدواج آسان با تأکید بر رویکرد اسلامی، فصلنامه مهندسی فرهنگی، شماره ۱۷، صص ۵۳-۷۴.
- صانعی، صفدر (۱۳۶۰). بهداشت ازدواج از نظر اسلام، انتشارات جعفری.
- صیادپور، زهره (۱۳۸۳). ازدواج موفق بررسی رضایت از ازدواج در دانشجویان، فصلنامه روانشناسی تحولی، صص ۱۴۵-۱۵۷.

- کریمی، حسین (۱۳۷۷). خیمه عفاف: بحث‌های تحلیلی درباره ازدواج موقت، نشر مؤلف.
- لقمان‌نیا، مهدی؛ خامسان، احمد؛ آیتی، محسن؛ خلیفه، مجتبی (۱۳۹۰). شناسایی مؤلفه‌های هویت ملی در برنامه‌های درسی بر اساس نظریه داده بنیاد، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، شماره ۴۰، صص ۳۳-۵۶.
- مجد، زهرا امین (۱۳۸۹). الگوی تقسیم جنسیتی نقش‌ها در خانواده هسته‌ای از دیدگاه پارسونز، دو فصلنامه بانوان شیعه، شماره ۲۳، صص ۹۵-۱۳۰.
- موسوی، سید حسین (۱۳۸۶). نقدی بر ازدواج موقت در فقه عامه، تهران: انتشارات جامعه شناسان.
- میرخانی، عزت‌السادات (۱۳۷۹). مرزشناسی در ازدواج موقت، علوم اجتماعی، مطالعات راهبردی زنان (کتاب زنان سابق)، شماره ۹، صص ۷-۲۶.
- Glaser, B., & Strauss, A. (1967). *The Discovering of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine.

Providing a Preliminary Model of the Formation Process of Attitudes toward temporary marriage: A qualitative study

Abstract

Marriage is one of the most basic yet most critical stages of human life is considered. Thus the human nature of our existence and dependence on non-response to the needs of their internal and external individualism has always been elusive. Attitudes as a cognitive phenomenon of interest, the possibility of marriage, age of marriage and the stability it has considerable influence. Given that no model to explain the formation of the country's attitude to temporary marriage is not provided, the present study aims to explain and provide a preliminary model of the process has been done. This method of qualitative research and focus group interviews were used to collect data. To analyze the information and provide the ultimate theory of the underlying theory is used. Based on qualitative targeted sampling and theoretical saturation criterion fifteen of Shahid Chamran University, Ahvaz, students participated in this study and their attitude toward temporary marriage was studied and analyzed; the findings by "The theory underlying" four major categories are: legal dimension, the identity, the motivation and mistrust. Core category of "attitude of students to temporary marriage" which covers the other major categories. The underlying theory is obtained in the form of a paradigmatic model includes five dimensions of causal conditions, intervening conditions, underlying conditions, strategies and outcomes are provided.

Keywords: temporary marriage, temporary marriage attitude, grounded theory, qualitative study